

l'extensió (lectura horitzontal i global), els seus resultats holístics ofereixen molt més que la simple agregació de les seves parts; i, quant a la intensitat (lectura vertical i singular), el seu aprofundiment eixampla i dimensiona de nou les aparents magnituds inicials.

Voldria cloure aquesta ressenya amb la mateixa afirmació amb què s'ha encetat: aquesta és una obra *major* de debò. Els folkloristes en actiu ho saben per pròpia experiència, més que més per la generositat personal que Josep M. Pujol sempre practicà amb els col·legues que ens hi apropàvem en sol·licitud d'ajuda i consell. Tanmateix, si he aconseguit que el desconexor de l'obra folklòrica de Josep M. Pujol prengui consciència de la seva importància, ho consideraré un petit èxit per a l'estudi i per a la recerca posteriors. No és concebible prescindir d'aquest formidable volum, que facilita una labor fins ara molt més feixuga. Amb els seus treballs Josep M. Pujol honorà la ciència i els qui amb humilitat ens dediquem a l'etnopoètica i els qui s'hi dedicaran en el futur. Per ells, més que per ningú, paga la pena l'edició d'*Això era i no era. Obra folklòrica de Josep M. Pujol*.

Three Selected Papers on Catalan Folklore és la traducció de tres treballs ben significatius de Josep M. Pujol: «Traditional Literature and Ethnopoetics» (representatiu de l'àmbit de la teoria de la comunicació artística interactiva); «Introduction to a History of Folklores» (representatiu de l'àmbit dels estudis de folklore i la literatura oral popular) i «Extraordinary Stories, Urban Legends» (representatiu de l'àmbit de la narrativa folklòrica). És una selecció d'articles destinada, lògicament, als investigadors no catalans desconexors de llengües romàniques. L'aplega, molt breu (69 p.), és el resultat d'un suggeriment que, en l'acte d'Homenatge a la figura de Josep M. Pujol celebrat el 20 i 21 de juny de 2013 a la Universitat Rovira i Virgili, Dan Ben-Amos i Hans-Jörg Uther van fer a Carme Oriol sobre la conveniència de divulgar el seu llegat en anglès. El suggeriment, que fou acollit de grat, semblà molt oportú i escaient a la finalitat de fer accessible els treballs de Pujol a tot un grup d'investigadors forans que, malgrat conèixer de nom a Pujol i ser més o menys conscients de les seves aportacions, no l'havien pogut llegir directament. La selecció, doncs, està destinada a cobrir aquesta necessitat. Ho fa, a banda dels tres articles, amb una Introducció (10 p.) de Carme Oriol, que és la traducció anglesa íntegra de la que s'escriví per al volum català; amb una nota sobre l'edició (1 p.), a càrrec d'Emili Samper; i amb la bibliografia folklòrica completa de Josep M. Pujol, també reproduïda de la compilació catalana. Els destinataris naturals del volumet se'n podran fer una idea força exacta. Només és de plànyer que una qüestió pressupostària no permetés fer una selecció encara més representativa del que és. Vint-i-cinc són els treballs compilats a *Això era i no era. Obra folklòrica de Josep M. Pujol*; semblaria ideal que aquests «Selected Papers on Catalan Folklore» constessin aproximadament d'una tercera part d'aquells treballs, és a dir, de vuit. Tanmateix, cal admetre que els tres articles escollits permeten donar-lo mínimament a conèixer i responen singularment bé als seus interessos. Existeix, a més, una edició electrònica disponible al portal de l'editorial, feta amb el mateix esperit de difondre les seves aportacions a nivell internacional. La iniciativa, doncs, que arrodoneix i complementa la publicació de la seva *Obra folklòrica*, ha de ser aplaudida i valorada com es mereix.

Josep TEMPORAL

RAMIS, Josep Miquel (2014): *Autotraducció. De la teoria a la pràctica*. Vic: Eumo, 173 p.

Hom podria pensar que la pràctica de l'autotraducció és una anomalia, una flor que no fa maig enmig del prat vastíssim dels fenòmens de comunicació interlingüística. Tot i que de seguida ens vénen al cap noms d'escriptors de fama universal que s'han traduït a si mateixos (l'irlandès Beckett, el rus Nabokov), i d'altres que ho han fet a casa nostra (Antoni Marí, posem per cas, o Vicent Andrés Estellés), aquests casos deuen ser més aviat atípics. Les pàgines de crèdits dels llibres donen compte de molts més traductors que no autotraductors; per tant, l'autotraducció difícilment pot assolir estatus de categoria i, en principi, es veurà relegada al de poc més que mera anècdota. I, en efecte, aquesta és la consideració que ha tingut fins fa poc. En certa manera, el caràcter perifèric de l'autotraducció dins l'estudi de la traducció en general no feia més que reflectir el caràcter perifèric de la traducció en general dins els estudis

literaris o lingüístics (segons quin fóra l'enfocament adoptat). Però, al llarg de les darreres dècades, els estudis de traducció (o traductologia) s'han fet majors d'edat, i això ha contribuït decisivament a fer visible el fenomen de l'autotraducció i a convertir-lo en objecte d'estudi de ple dret. Independentment del percentatge que representen les autotraduccions en el conjunt de les traduccions que al món es fan i es desfan, el seu nombre en termes absoluts és elevat; se'n fan avui com se'n feien dos mil anys enrere; i, en termes qualitius, les autotraduccions ens ofereixen una talaia privilegiada des de la qual observar la traducció en general. Per tant, d'aquesta flor potser no fa maig però certament ha deixat de mimetitzar-se amb el paisatge per passar a primer pla.

En l'àmbit catalanòfon, hi havia hagut fins ara aproximacions a l'estudi de l'autotraducció més aviat puntuals i per tant parcials: un autor o una obra determinats, algunes reflexions d'abast limitat. Els esforços més ambiciosos, com ara els del grup AUTOTRAD, de la Universitat Autònoma de Barcelona, no sempre incloïen el català com a llengua d'estudi i només de vegades el feien servir com a llengua vehicular. Per tant, des de la nostra perspectiva, el mèrit principal del llibre que ací ens ocupa és la seua voluntat totalitzadora, l'afany d'examinar el fenomen de l'autotraducció en la seua integritat, en tots els seus vessants i més enllà dels casos concrets, i de fer-ho en català. L'autor, Joan Miquel Ramis, es va doctorar a la Universitat Pompeu Fabra amb una tesi sobre l'autotraducció i Sebastià Juan Arbó; però en aquest llibre fa el salt qualitatiu, decisiu, de l'estudi de cas a la cartografia del territori, ja que tracta no només de fer un esbós de l'estat de la qüestió sinó també de fornir el marc teòric i metodològic per a l'estudi de l'autotraducció (les autotraduccions i els autotraductors) en qualsevol lloc, temps o circumstància. D'ací la voluntat totalitzadora. I la llengua vehicular de l'estudi és el català, com s'esdevé amb tots els volums que integren la ja més que consolidada col·lecció «Biblioteca de Traducció i Interpretació» de l'editorial Eumo.

Encapçalen el llibre un pròleg i una introducció, tots dos breus. El pròleg el signa el professor de la Universidade de Vigo Xosé Manuel Dasilva, un dels especialistes en autotraducció més reconeguts tant en el panorama espanyol com en l'internacional. El prologuista subratlla el fet que la península Ibèrica és un escenari privilegiat per a l'estudi d'aquest fenomen, a causa de la quantitat de llengües en contacte que hi conviuen (és un dir) i de la freqüència dels contactes literaris, així com la trajectòria de l'autor, sòlida malgrat la seua joventut. En la introducció, l'autor fa referència a la interdisciplinarietat de la base teòrica de què parteix, per tal com s'hi barregen de manera complementària elements procedents de la traductologia, la teoria literària i la sociologia literària.

El capítol 1, titulat «Estat de la qüestió: l'autotraducció o la falsa dicotomia», es fixa l'objectiu de desmuntar dos mites: el de l'autotraducció com a fenomen recent i la consideració de l'autotraducció com un nou original. El primer, segons Ramis, es desacredita ràpidament a partir de les dades fornides pels estudis històrics. Segons posen de manifest autors com Santoyo, hi ha exemples d'autotraducció des de l'antiguitat —sembla que el primer cas documentat és el de l'historiador jueu Flavius Josephus, al primer segle de l'era cristiana— fins avui mateix. Quant al segon, els estudiosos es divideixen entre aquells que consideren que l'autotraducció és una recreació de l'original que escapa als paràmetres de la traducció diguem-ne *normal*, o *al·lògrafa* —és a dir, feta per algú que no és l'autor—, per la senzilla raó que l'autotraductor gaudeix d'una llibertat absoluta en acarar-se amb un text que és seu i de la reescriptura del qual, en conseqüència, no ha de retre comptes a ningú, i aquells altres que pensen que, malgrat les singularitats del cas, l'autotraducció és per damunt de tot una traducció, no una recreació. Sembla evident, com a punt de partença, que cap traductor al·lògraf no disposa del grau de llibertat que pot atribuir-se l'autotraductor. Per tant, per als primers, la conseqüència d'un procés de traducció presidit per la omnipotència del traductor serà un nou original, no una traducció. Però, argumenten els segons, no tots els autotraductors fan ús d'aquesta llibertat extrema; ben al contrari, n'hi ha molts que s'imposen restriccions semblants a les de qualsevol altre traductor. I, d'una altra banda, com és ben sabut, no tots els traductors (al·lògrafs) assoleixen un grau d'equilibri idèntic entre la llibertat i les restriccions pròpies de la feina, sinó que s'hi posicionen de manera diferent. Per tant, si es parteix d'un concepte de traducció suficientment ampli, l'autotraducció s'hi pot encabir sense cap problema. Ramis s'alinea clarament amb aquest segon grup, per a la qual cosa busca el suport del grup AUTOTRAD, ja esmentat, i més concre-

tament d'alguns dels seus membres, com ara Helena Tanqueiro o Patricia López López-Gay. Segons aquestes autores, l'autotraductor és un traductor privilegiat perquè té la llibertat d'un autor, però alhora, si més no en els casos que elles han estudiat, «els autotraductors no utilitzen aquesta llibertat de manera aleatòria, respecten l'univers diegètic previ i la majoria de canvis es deuen a les exigències pròpies d'un nou procés d'escriptura» (p. 28), condicions que els acosten a la situació de qualsevol traductor al·lògraf. Així es resol la falsa dicotomia del títol del capítol: els autotraductors són autors i traductors alhora.

El capítol 2 es titula «Factors i motivacions de l'autotraducció». Factors i motivacions no són ben bé el mateix, ja que els primers fan referència a tots aquells elements del context que incideixen en el procés i el producte de l'autotraducció, mentre que les segones guarden relació amb les raons que menen un autor a traduir-se a si mateix. El primer factor esmentat és el gènere literari: Ramis constata que la major part d'autotraduccions s'inscriuen en els gèneres narratius i poètics, no tant en els dramàtics. El segon és el factor temporal, que es pot entendre de dues maneres diferents: el lapse de temps transcorregut entre la publicació del primer text i del segon (per tot el que s'ha dit al capítol primer, Ramis evita ací els termes *original* i *traducció*) o la freqüència amb què l'autor s'autotradueix, que pot oscil·lar entre el caràcter sistemàtic i l'esporàdic o fins i tot únic. Un tercer factor, fonamental, és la situació històrica en què té lloc l'autotraducció. Dins d'aquest (macro)factor s'encabeixen elements com ara la dicotomia *autotraducció intraestatal/interestatal* o les relacions de poder entre les llengües que entren en contacte a través de l'autotraducció. La traducció intraestatal es dona entre llengües que viuen habitualment en contacte perquè es parlen en un mateix espai geogràfic. La situació prototípica és que una de les dues llengües ostente una posició hegemònica i l'altra una de subordinada, i que l'autotraducció faci el camí de la subordinada a l'hegemònica. En la traducció interestatal, en canvi, les llengües no viuen habitualment en contacte, tot i que, evidentment, sí que ho fan en el món personal de l'autotraductor, que pot haver adquirit la segona llengua arran de l'exili o l'emigració. Quant a les relacions de poder, ja acaben de quedar en certa manera esbossades. Ramis recorre a dos entramats teòrics independents per a explicar les diferències de poder entre cultures i literatures: la teoria dels polisistemes d'Even-Zohar i la sociologia de Casanova. D'una banda, sembla clar que l'autotraducció (o la traducció al·lògrafa) de la llengua dominada a la dominant és l'única possibilitat que té la primera de fer-se visible, de conquerir nous espais de difusió. Però, d'una altra banda, i paradoxalment, l'acte de la (auto)traducció no fa més que confirmar l'estatus marginal de la llengua i cultura dominades, ja que el fenomen no és recíproc (molt rarament es tradueix de la llengua dominant a la dominada). Per tant, hi ha autors pertanyents a cultures dominades que es neguen a autotraduir-se per no incrementar-ne encara més el caràcter subsidiari i marginal. En les relacions de poder entre llengües i cultures també entren consideracions de mercat i d'adequació a un nou receptor; de fet, hi ha autotraductors que afirmen que el canvi de llengua comporta un canvi de punt de vista i fins i tot de poètica. En qualsevol cas, queda clar que l'asimetria existent entre cultures dominants i dominades genera una sèrie de tensions, identitàries i de tota mena, que poden esclatar o resoldre's de maneres ben diferents. El quart i darrer factor que esmenta Ramis en aquest capítol és el de les motivacions personals. Els factors de tipus històric són fonamentals, com s'acaba de veure, però al capdavant és l'autor qui, de manera individual, adopta la decisió d'autotraduir-se (o no) i de fer-ho des d'una posició determinada. La primera motivació assenyalada per Ramis emana de la noció d'autoritat: erigint-se en autotraductor, l'autor té un control absolut de l'obra en l'altra llengua, pot introduir-hi les correccions que li semblen més oportunes i adoptar la perspectiva traductològica que més li interesse. Per sota de tot això pot bategar una certa (o total) malafiança envers el traductor al·lògraf. (Paradoxalment, però, l'autotraductor no tindrà més remei que sotmetre's a l'arbitri dels traductors al·lògrafs quan vulga ser traduït a llengües que no domina.) La segona motivació està relacionada amb la consideració de l'autotraducció com a part del procés creatiu. Si l'autor pensa que el procés de creació no s'acaba, sinó que s'abandona; que tota obra és, per definició, una obra inacabada, aleshores l'autotraducció li dona l'oportunitat d'allargar el procés creatiu en el temps i de millorar l'obra en una altra llengua, de manera virtualment il·limitada.

El capítol 3, titulat «Repercussions i conseqüències de l'autotraducció», és en molts sentits una imatge especular de l'anterior, per tal com molts dels elements que abans apareixien com a factors ara

són abordats en tant que efectes de l'autotraducció. Ramis distingeix tres tipus de conseqüències o repercussions: les que afecten l'autor, les que afecten la literatura de partida i les que afecten la traducció al·lògrafa. Quant a les primeres, es parteix de la base que cada llengua és una pàtria i que, per tant, l'autotraductor és molt i molt susceptible de viure tensions arran de la seua doble adscripció lingüística i cultural. Aquestes tensions admeten tota mena de gradacions, des de l'autor que vol ser considerat membre de tots dos sistemes literaris fins al que se sent integrant d'un dels dos i veu en la convivència amb l'altre una imposició pel cap baix incòmoda, sovint hostil, tot i la necessitat de ser-hi present de camí cap a la consagració. En aquesta mena de situacions, són bastant freqüents els sentiments d'esquizofrènia i també els de traïció, quan es tria com a mitjà d'expressió artística la llengua dominant. Les conseqüències que afecten la literatura de partida ja han estat, en bona part, esbossades més amunt, quan es parlava de les relacions de poder entre llengües i sistemes literaris. La primera i més evident és la possible invisibilització de la cultura de partida, ja que les condicions en què es duu a terme l'autotraducció les dicta la cultura d'arribada, que és l'hegemònica. Això és especialment marcat quan, en la cultura receptora, s'oculta, per raons comercials, la condició d'autotraducció del text; és a dir, quan se'l fa passar per un original escrit en la llengua receptora. Això s'esdevé sovint en situacions diverses, però un cas particularment remarcable és el de les novel·les que han estat guardonades amb un premi literari (en la cultura receptora) i que havien estat escrites prèviament, o simultàniament, en la primera llengua de l'autor. Però l'autotraducció encara té altres conseqüències per al sistema de partida. La primera, esmentada per Dasilva, és que la nova visibilitat adquirida per una obra en ser traduïda d'una llengua dominada a una de dominant pot facilitar-ne la traducció a terceres llengües, sovint a partir de l'autotraducció, no del text original. I la segona és que l'autotraducció possibilita la *retroautotraducció*, és a dir, la traducció de la segona llengua a la primera, amb la incorporació dels canvis que pogueren haver-se produït en el primer procés. En tercer i darrer lloc, les conseqüències de l'autotraducció per a la traducció al·lògrafa són molt importants tant des del punt de vista de la pràctica com de l'estudi de la traducció, ja que conviden la traducció a emmirallar-se en l'autotraducció i, des d'aquesta perspectiva, a mirar de definir conceptes com el de fidelitat. Si l'autotraductor, amb el suport de la seua autoritat, pot operar amb més llibertat que no restriccions, el traductor al·lògraf podria fer el mateix; però no d'una manera arbitrària, sinó fixant-se en les estratègies emprades per l'autotraductor, és a dir, en els espais del text en què l'autotraductor s'ha sentit més legitimat per a intervenir. Això seria aplicable també a les traduccions que d'una autotraducció es facen a terceres llengües.

El capítol 4, «Tipologia d'autotraduccions i autotraductors», és una de les principals contribucions del llibre, per tal com presenta una classificació amb vocació d'exhaustivitat que atén a diversos criteris. No és possible presentar-la ací en tota la seua complexitat, de manera que ens limitarem a resumir-la tot donant compte dels criteris en qüestió i de les seues ramificacions més importants. Els criteris són cinc (i ja ens resulten familiars): el grau d'implicació de l'autotraductor, el temps, la situació històrica, el punt de vista traductològic i la presentació. Segons el grau d'implicació, es parla d'autotraducció *directa* —de la qual l'autotraductor és el responsable únic— o *indirecta* —quan l'autotraductor treballa en col·laboració amb un traductor al·lògraf. Del temps ja s'ha parlat més amunt. D'una banda es pot parlar d'autotraduccions simultànies o de posteriors, segons el lapse de temps transcorregut; d'una altra, de sistemàtiques o d'esporàdiques, segons l'assiduïtat que demostre un autor en la pràctica de l'autotraducció. La situació històrica pot desglossar-se en dos subcriteris: la direccionalitat i la posició de les llengües i cultures involucrades. La direccionalitat dona peu a distingir, entre altres coses, entre traducció *directa* —la que es fa entre la llengua materna de l'escriptor i una llengua estrangera— i *indirecta* —si l'escriptor ha creat un text en primer lloc en una llengua estrangera i després el tradueix a la materna. La posició de les llengües involucrades en l'autotraducció, al seu torn, genera també diverses classificacions, de les quals ací ens farem ressò de dues. La primera, que distingeix entre autotraduccions *exògenes* i *endògenes*, és semblant a la distinció que vèiem més amunt entre traduccions intraestats i interestats. La segona es basa en l'estatus de les llengües i els sistemes literaris, i permet distingir entre traduccions *horizontals* —les que tenen lloc entre literatures de rang comparable— i *verticals* —quan l'estatus, prestigi o visibilitat dels dos sistemes és sensiblement diferent. Segons el quart criteri, el punt de vista traductològic adoptat, es podrà

parlar (entre altres coses) d'una gradació amb tot de punts intermedis que aniria de l'extrem del literalisme al de la recreació. I segons el cinquè i darrer criteri, les autotraduccions poden ser *transparentes* o *opaques*: transparents si mostren de manera explícita als seus paratextos que el lector es troba davant d'una autotraducció, o opaques si no hi ha res que ho indique, de manera que, per al lector, el llibre és un original a totes passades. Com es veu, doncs, la voluntat d'exhaustivitat d'aquest esforç classificatori és enorme, i té la virtut afegida de subsumir la falsa dicotomia de què es parlava al principi —autotraducció com a traducció *versus* autotraducció com a original— i d'integrar-la en un panorama més ampli. L'únic retret que s'hi podria fer és que potser el lector hauria agraït que es diluís una mica la densitat conceptual amb exemples per a il·lustrar les categories que s'anaven presentant.

Finalment, el capítol 5, «Mètodes d'anàlisi en autotraducció. Una proposta», mira d'operacionalitzar l'enorme esforç conceptual i teòric dut a terme en els capítols anteriors tot convertint-lo en un mètode susceptible de ser emprat, amb els matisos escaients, per qualsevol investigador que s'acoste al fenomen de l'autotraducció. El punt de partida del capítol és la constatació d'una sèrie de mancances metodològiques importants en molts dels estudis publicats, que sovint són estudis de cas i per raons d'espai no poden ni explicitar la metodologia seguida. Ramis es proposa corregir aquestes mancances, tot fent inventari de les aportacions útils i integrant-les en un model propi. Les aportacions que li són útils i que provenen dels estudis sobre l'autotraducció són els d'Eymar, López López-Gay i Collinge; quant al camp dels estudis de traducció en general, se serveix d'algunes categories emprades per Van Leuven-Zwart. Alguns d'aquests autors coincideixen a parlar de *transformacions d'autotraducció*, tot referint-se als canvis introduïts per l'autotraductor des de la seua posició privilegiada de traductor i autor alhora. Tanmateix, Ramis pretén donar compte tant dels canvis que podrien produir-se en un procés de traducció convencional com d'aquells altres que només sorgirien en l'autotraducció. Amb tot això basteix un model d'anàlisi de les autotraduccions basat en cinc «categories objectives»: canvis lèxics o d'expressió, canvis morfosintàctics, canvis pragmàtics, canvis lingüístics respecte a la normativa i canvis específics d'autor. Els canvis lèxics poden afectar el referent o ser exclusivament estilístics, però de vegades també estan relacionats amb elements com els noms propis, les cançons o els dialectalismes. Els canvis morfosintàctics afecten els temps verbals, el nombre, la puntuació i les preposicions. Entre els canvis pragmàtics figuren les implicacions, les explicacions, els canvis de sentit o punt de vista i els canvis d'ordre. Els canvis lingüístics respecte a la normativa guarden relació amb la correcció lingüística general que mostra l'autotraducció, ja que poden donar-s'hi interferències entre llengües o una certa evolució en el domini de la llengua d'arribada que exhibeix l'autotraductor. Finalment, els canvis específics d'autor són els que deriven de la doble condició de l'autotraductor com a traductor i com a autor. Aquesta mena de canvis no apareixen normalment en les traduccions al·lògrafes i poden prendre forma de supressions, d'addicions o de permutacions. És en aquest context, el del mètode de treball proposat en aquest darrer capítol, que té sentit el subtítol del llibre, «De la teoria a la pràctica». Tanmateix, per pràctica cal entendre no la pràctica de l'autotraducció, evidentment, sinó la de l'estudi del fenomen. Més que de la teoria a la pràctica, doncs, es tracta de passar dels conceptes —les seues definicions, les xarxes de relacions que estableixen, la seua tipologia— al mètode: una operacionalització en tota regla, com diem més amunt.

Aquest llibre, per tot el que s'ha dit, pot fer un gran servei a tots aquells membres de la comunitat investigadora que es dediquen a l'estudi de l'autotraducció per la seua exhaustivitat, per la seua vocació totalitzadora, per la tenacitat que mostra en l'intent de cartografiar un territori que fins ara només s'havia apamat parcialment. De manera ben congruent amb el tema tractat, aquest servei fóra encara més gran si el llibre es traduís, o autotraduís, a alguna llengua de major difusió, sense complexos de cap mena. Possiblement no hi ha, en el panorama internacional, cap monografia sobre l'autotraducció que tinga l'abast d'aquesta. Com a punt de partida o d'arribada, tant se val, el llibre de Ramis alimentaria el debat sobre aquest fenomen i, sobretot, forniria eines per al seu estudi empíric en contextos diferents del català. Això, sense més afegits, ja en deixa ben clara la vàlua.

Josep MARCO
Universitat Jaume I